

دوستان سبز!

همان‌طور که می‌دانید، مورخان برای شناخت و تحلیل رویدادهای گذشته به منابع تاریخی نیازمندند که این منابع، متنوع و دارای گونه‌های مختلفی است. درس اول کتاب تاریخ شما به شناسایی این گونه‌های مختلف از منابع پژوهش در تاریخ اسلام و ایران دوران اسلامی می‌پردازد. با ما همراه باشید!

«گونه‌های منابع تاریخی از قرون اولیه اسلامی ایران تا پایان عصر صفوی»

دسته‌بندی منابع

الف) منابع غیر نوشتاری

۱- محوطه‌ها و بناهای تاریخی

آثار بر جای مانده از انسان‌ها و جوامع گذشته، شناخت اوضاع فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و نظامی گذشتگان را امکان‌پذیر می‌سازد.
نمونه‌هایی از مکان‌ها و آثار تاریخی مهم

پرسش و پاسخ

فایده مطالعه آثار و بناهای تاریخی برای مورخان چیست؟

پاسخ: این آثار مورخان را برای فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته‌ها آماده‌تر می‌کنند.

۲- ابزارها و وسایل دست‌ساخته انسان

این دسته از آثار، گواه روشنی بر نوع فرهنگ و طرز فکر، چگونگی عقاید و آداب و رسوم پیشینیان ما هستند و اطلاعات بسیار مفیدی را برای بازآفرینی گذشته در اختیار مورخان می‌گذارند که از میان آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- انواع پوشاک
- انواع جواهرات
- ظروف
- وسایل حمل و نقل
- ابزارهای کشاورزی
- جنگ‌افزارها

- اشیای هنری
- مجسمه‌ها
- تابلوهای نقاشی
- وسایل خانگی
- سازهای موسیقی

نکته: بررسی این آثار به طور ویژه‌ای در قلمرو دانش‌هایی مانند باستان‌شناسی، معماری و هنر قرار می‌گیرد.

۳- آثار شفاهی

این نوع آثار نیز نقش مهمی را در شناخت فرهنگ، آداب و رسوم و سنن اجتماعی مردم در ادوار مختلف ایفا می‌کنند که از میان آن‌ها می‌توان موارد زیر را نام برد:

- افسانه‌ها و اساطیر قومی
- خاطرات شفاهی

ب) مراجع و منابع نوشتاری

۱- کتاب‌های تاریخی

یکی از مهم‌ترین منابع پژوهش در گذشته، کتاب‌های تاریخی است که توسط مورخان دوره‌های مختلف نوشته شده است. در ادامه با برخی از انواع کتاب‌های تاریخی آشنا می‌شویم.

نوع	توضیحات	آثار مهم
تاریخ‌های عمومی	یکی از شاخه‌های تاریخ‌نگاری در ایران است که از قرن ۳ ه. ق. آغاز شد و تا اواخر عصر قاجاریه تداوم یافت. ویژگی‌های مؤلفان این سبک: (۱) آغاز کردن تاریخ جهان از آفرینش عالم و روایت شرح زندگی حضرت آدم و پیامبران (۲) آغاز روایت تاریخ اساطیری از کیومرث و ختم آن به دوره ساسانیان (۳) ثبت و ضبط رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله‌های ایرانی تا زمان حیات خود	<ul style="list-style-type: none"> تاریخ طبری ← محمد بن جریر طبری (از مهم‌ترین و مشهورترین تواریخ عمومی) تاریخ بلعمی ← ابوعلی بلعمی (از کهن‌ترین تواریخ عمومی فارسی که در عهد سامانیان، بر پایه تاریخ طبری به زبان فارسی تدوین شد.) جامع التواریخ ← خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی (نگارش آن در قرن ۸ و در عهد ایلخانان به پایان رسید.) روضه الصفا فی سیره الانبیاء و الملوک و الخلفاء ← محمد بن خاوندشاه (میرخواند)
تاریخ‌های محلی	یکی از مهم‌ترین گونه‌های تاریخ‌نگاری و گنجینه‌های مهم اطلاعات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و جغرافیایی شهرها و مناطق ایران است. انگیزه‌های اصلی مورخان تاریخ‌های محلی: (۱) ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی (۲) بیان ویژگی‌های جغرافیایی و اقتصادی (۳) نگارش زندگی‌نامه مفاخر و مشاهیر محلی	<ul style="list-style-type: none"> تاریخ سیستان ← مؤلف ناشناخته (در تاریخ سیستان از ایام قدیم تا اوایل قرن ۸ ق.) تاریخ رویان ← اولیاءالله آملی (در تاریخ رویان از قدیمی‌ترین ایام تا نیمه دوم قرن ۸ ق.) فارسنامه ← ابن بلخی (در تاریخ و جغرافیای فارس)
تاریخ‌های سلسله‌ای	حاکمان بزرگ و کوچک معمولاً افراد ادیب و دانشمند را به منظور ثبت و ضبط رویدادهای دوران خود تشویق به تدوین این رویدادها می‌کردند. بعدها با گسترش این نوع تاریخ‌نویسی در میان سلسله‌های محلی، این نوع تاریخ‌نویسی با تاریخ‌نویسی محلی پیوستگی یافت.	<ul style="list-style-type: none"> التاجی فی اخبار الدولة الدیلمیة ← ابواسحاق صابی (در تاریخ آل بویه) تاریخ بیهقی ← ابوالفضل بیهقی (در تاریخ غزنویان) عالم‌آرای عباسی ← اسکندریک ترکمان (در تاریخ صفویان)
تک‌نگاری	این نوع تاریخ از دوره تیموری به بعد مرسوم شد. در این نوع تاریخ‌نگاری، مؤلفان عموماً به اشاره حاکم، تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه توصیف و ثبت و ضبط می‌کردند.	<ul style="list-style-type: none"> عجائب المقدور فی نوابت تیمور (زندگی شگفت‌آور تیمور) ابن عربشاه (درباره تیمور) فتوحات شاهی ← امینی هروی (درباره شاه اسماعیل صفوی)
تاریخ‌های منظوم	این سبک از تاریخ‌نگاری از دوره مغولان رایج شد. سرایندگان این سبک، رویدادهای تاریخی را به نظم می‌کشیدند.	<ul style="list-style-type: none"> ظفرنامه ← حمدالله مستوفی شاه اسماعیل‌نامه ← قاسمی حسینی گنابادی (درباره فتوحات مؤسس سلسله صفوی، شاه اسماعیل اول) شاهنامه ← فردوسی (از برجسته‌ترین منظومه‌های حماسی - تاریخی)

۲- سفرنامه‌ها

سفرنامه‌ها اطلاعات مفیدی از زندگی اجتماعی مردم ایران ارائه می‌کنند که در دیگر منابع کمتر دیده می‌شوند. بسیاری از جهانگردان، گنجینه‌ای از اخبار و اطلاعات ارزشمند از تاریخ اجتماعی، فرهنگی و جغرافیای تاریخی سرزمین‌هایی را که دیده‌اند، از جمله ایران، به صورت سفرنامه ارائه داده‌اند که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به سفرنامه‌های زیر اشاره کرد:

- ۱ سفرنامه ناصر خسرو (قرن ۵ ه.ق.)
- ۲ سفرنامه ابن بطوطه (قرن ۸ ه.ق.)
- ۳ سفرنامه‌های «شاردن» و «پیترو دلاواله» (عصر صفویه)

۳- نوشته‌های جغرافیایی

نوشته‌های جغرافیایی در پژوهش‌های تاریخی اهمیت زیادی دارند و اطلاعات بسیار مهمی را در مورد موضوعات مختلف ارائه می‌دهند، از قبیل:

- آداب و رسوم
- فرهنگ
- نوع معیشت
- آب‌وهوا
- وضعیت اقتصادی
- وضعیت نظامی و راه‌ها
- کالاها
- قلعه‌ها و برج‌ها
- بنادر، رودها و دریاها
- پایتخت‌ها
- ادیان و اعتقادات
- نژاد و زبان
- حدود، سرحدات و مرزهای سرزمین‌ها

برخی از نوشته‌های جغرافیایی مهم عبارت‌اند از:

نام کتاب	مؤلف	قرن تألیف
المسالک و الممالک	نویسندگان مختلف (از جمله ابن خردادبه)	-
صورة الارض	ابن حوقل	۴ ق.
حدود العالم من المشرق الى المغرب	ناشناس	-
احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم	مقدسی	۴ ق.
دایرةالمعارف جغرافیایی بزرگ «معجم البلدان»	یاقوت حموی	۷ ق.

۴- ادبیات و متون ادبی

پرسش و پاسخ

دلیل اهمیت متون نظم و نثر ادبی در پژوهش‌های تاریخی چیست؟

پاسخ: به دو دلیل، این متون گونه مهمی از منابع تاریخی محسوب می‌شوند:

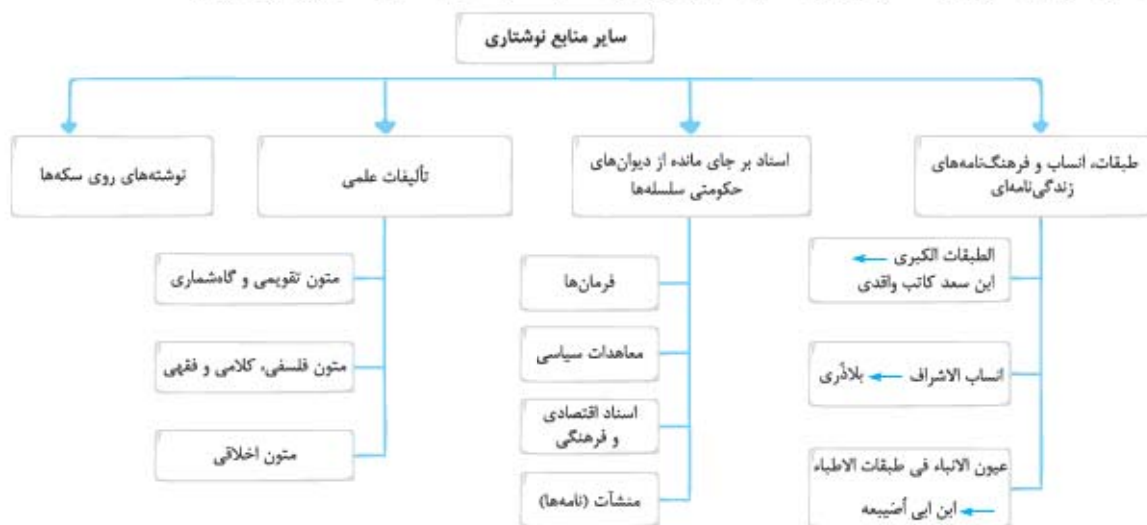
- ۱) اوضاع سیاسی، اجتماعی و اقتصادی و نیز عقاید دینی و فلسفی رایج در هر عصری کمابیش در شعر شاعران و نوشته‌های ادبی منتور نویسندگان آن عصر انعکاس می‌یابند.
- ۲) بسیاری از شعرا در آثار خود به خوبی اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمان خود را نقد کرده‌اند که از میان آن‌ها می‌توان به افراد زیر اشاره کرد: انوری (شاعر دوره سلجوقی) ← قصیده نامه اهل خراسان / سعدی ← بوستان و گلستان / حافظ ← دیوان

۵- سیاست‌نامه‌ها و اندرزنامه‌ها

- **سیاست‌نامه‌ها:** سیاست‌نامه‌ها حاوی موضوعاتی درباره شیوه کشورداری و مناسبات حکومت و مردم‌اند. این آثار اطلاعات مفیدی در خصوص چگونگی اداره کشور و تشکیلات نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی ارائه می‌دهند. از برجسته‌ترین کتب در این سبک: سیاست‌نامه ← خواجه نظام‌الملک توسی (وزیر مقتدر عصر سلجوقی)
- **اندرزنامه‌ها:** این آثار بیشتر به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پردازند. از نمونه‌های مشهور این سبک: قابوس‌نامه ← عنصرالمعالی (قرن ۵ ق.)

۶- سایر منابع نوشتاری

منابع نوشتاری تاریخ به مواردی که ذکر کردیم، محدود نمی‌شود و در ادامه به ذکر منابع با اهمیت دیگری خواهیم پرداخت.

نکته: نوشته‌های روی سکه‌ها حاوی اطلاعاتی مفید دربارهٔ اوضاع سیاسی، اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و هنری سلسله‌های حکومتی و نام پادشاهان هستند.

پرسش‌های نمونه

۱- منظور از منابع غیرنوشتاری چیست؟ شرح و توضیح دهید.

به کلیهٔ آثار برجای‌مانده از انسان و جوامع گذشته شامل محوطه‌ها و بناهای تاریخی، دست‌ساخته‌های انسانی، آثار شفاهی و ... گفته می‌شود که جنبهٔ نوشته‌شده و مکتوب ندارند اما به نوعی یا بستر وقوع یک رویداد تاریخی یا گواه روشنی بر نوع فرهنگ و طرز تفکر و چگونگی عقاید آن‌ها بوده‌اند و یا حتی به صورت ادبیات عامیانه، داستان‌های تاریخی، لطیفه و ... اطلاعاتی را از مردم زمان خود در اختیار مورخ قرار می‌دهند. بررسی این آثار نیاز به علمی مانند باستان‌شناسی، معماری، هنر و ... دارد و مورخان را برای فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته‌ها آماده‌تر می‌کنند.

۲- تفاوت‌ها و شباهت‌های تاریخ‌های عمومی و سلسله‌ای را بیان کنید.

تاریخ‌های عمومی: یکی از شاخه‌های تاریخ‌نگاری است که از قرن سوم هجری قمری آغاز شد و تا اواخر عصر قاجاریه تداوم یافت. مؤلفان این دسته از آثار تاریخ جهان را از آفرینش عالم آغاز می‌کردند و به شرح و توضیح زندگی حضرت آدم و پیامبران می‌پرداختند و از کیومرث آغاز می‌کردند و به دورهٔ ساسانیان ختم و سپس رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله‌های ایرانی را تا زمان حیات خود ثبت و ضبط می‌کردند. **تاریخ‌های سلسله‌ای:** تاریخ‌های سلسله‌ای یکی دیگر از گونه‌های تاریخ‌نگاری در دوران اسلامی است. در این نوع تاریخ‌نگاری فرمانروایان بزرگ و کوچک به منظور ثبت و ضبط رویدادهای دوران خود، معمولاً افراد ادیب و دانشمند را تشویق و مأمور تدوین این رویدادها کردند.

۳- چرا سفرنامه‌ها از منابع مهم تاریخ‌نگاری محسوب می‌شوند؟

چون سفرنامه‌ها اطلاعات مفیدی از زندگانی اجتماعی مردم ارائه می‌کنند که در دیگر منابع کم‌تر دیده می‌شوند. بسیاری از جهانگردان گنجینه‌ای از اخبار و اطلاعات بسیار با ارزش از تاریخ اجتماعی و فرهنگی و جغرافیای تاریخی سرزمین‌هایی را که دیده‌اند از جمله ایران به صورت سفرنامه ارائه داده‌اند.

۴- متون جغرافیایی چه نوع اطلاعاتی را از گذشته ارائه می‌دهند؟

بررسی و مطالعهٔ محیط جغرافیایی رویدادها، در پژوهش‌های تاریخی اهمیت زیادی دارد. نوشته‌های تاریخی اطلاعات بسیاری دربارهٔ آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت، آب‌وهوا، وضعیت اقتصادی، وضعیت نظامی و راه‌ها، کالاهای، قلعه‌ها، برج‌ها و ... ارائه می‌دهند.

۵- از نظر شما از انواع گونه‌های منابع معرفی‌شدهٔ تاریخی، کدام یک از اهمیت بیشتری برخوردارند؟ برای اثبات نظرتان چه دلایلی دارید؟

نظر دانش‌آموز

سؤال‌های امتحانی

درستی یا نادرستی جملات زیر را مشخص کنید.

۱- دست‌ساخته‌های انسانی بازمانده از گذشته گواه روشنی بر نوع فرهنگ و طرز تفکر و چگونگی عقاید و آداب و رسوم پیشینیان ما هستند.

۲- تاریخ‌نگاری عمومی یکی از شاخه‌های تاریخ‌نگاری در ایران است که از قرن ۳ هجری قمری آغاز و تا اواخر صفویه تداوم یافت.

۳- کتاب جامع التواریخ نوشته خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی در عهد تیموریان نوشته شد.

۴- کتاب‌های تاریخ بلعمی، روضة الصفا به زبان فارسی نوشته شده است.

۵- کتاب تاریخ بیهقی از مشهورترین تاریخ‌های عمومی است.

جاهای خالی را با کلمات مناسب کامل کنید.

۶- یکی از روش‌های دسته‌بندی منابع تاریخ ایران دوره اسلامی تا پایان عصر صفویه تقسیم آن‌ها به منابع ..... و ..... است.

۷- کتاب تاریخ طبری تألیف محمد بن جریر طبری از مهم‌ترین و مشهورترین ..... است.

۸- کتاب تاریخ بلعمی زیر نظر ..... یکی از وزرای فرهنگ‌دوست زمان سامانیان نوشته شد.

۹- کتاب التاجی فی اخبار الدولة الدیلمیه درباره تاریخ ..... است.

۱۰- کتاب تاریخ بیهقی اثر ..... است.

پاسخ صحیح را از قسمت مقابل بیابید. (دو مورد اضافی است.)

● الف) تاریخ بلعمی	● ۱۱- لطیفه، تصنیف و لایایی جزء این دسته از آثار هستند.
● ب) فارسنامه	● ۱۲- بنا بر نظر محققان این کتاب از کهن‌ترین تاریخ‌های عمومی فارسی است.
● پ) غزنویان	● ۱۳- این کتاب به تاریخ و جغرافیای فارس اشاره کرده است.
● ت) تاریخ عمومی	● ۱۴- کتاب تاریخ بیهقی در تاریخ این دوره است.
● ث) آثار شفاهی	
● ج) آل بویه	

به سؤال‌های زیر پاسخ کوتاه بدهید.

۱۵- مورخان چگونه قادر به شناخت، تحلیل و تفسیر رویدادها و تحولات گذشته هستند؟

۱۶- منابع غیرنوشتاری تاریخ ایران اسلام تا پایان دوره صفویه شامل چه منابعی می‌شود؟

۱۷- آثار جای گرفته در قلمرو کدام دانش‌ها اطلاعات مفیدی برای بازآفرینی گذشته در اختیار مورخ می‌گذارد؟

۱۸- مراجع و منابع نوشتاری شامل چه منابعی می‌شود؟

۱۹- کتاب‌های تاریخی تألیف‌شده در مقطع تاریخ ایران بعد از اسلام به چند دسته تقسیم می‌شوند؟

۲۰- در جدول زیر نام مؤلفان کتاب‌ها را بنویسید.

نام کتاب	نام مؤلف
روضة الصفا فی سيرة الانبياء و الملوك و الخلفاء	
عالم‌آرای عباسی	
فارسنامه	

- ۲۱- نگارش تاریخ‌های منظوم از چه زمانی رواج یافت؟
- ۲۲- از برجسته‌ترین منظومه‌های حماسی و تاریخی بلندآوازه چه اثری را می‌توان نام برد؟
- ۲۳- نام سفرنامه‌های معروف دوره‌های زیر را بنویسید.
- الف) قرن پنجم هجری
- ب) قرن هشتم هجری
- پ) عصر صفویه
- ۲۴- نام نویسندگان کتاب‌های زیر را بنویسید.
- الف) المسالك و الممالك
- ب) صورة الارض
- پ) احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم
- ت) معجم البلدان
- ۲۵- کدام آثار می‌توانند به منظور تبیین اوضاع علمی دوره‌های تاریخی مورد توجه و مطالعه مورخان قرار گیرند؟
به سؤال‌های زیر پاسخ کامل بدهید.
- ۲۶- محوطه‌ها و بناهای تاریخی از چه لحاظ به مورخان کمک می‌کند؟
- ۲۷- مؤلفان کتب تاریخ‌های عمومی تاریخ کدام دوره‌های تاریخی را ثبت و ضبط کرده‌اند؟
- ۲۸- تاریخ‌نگاری سلسله‌ای چه نوع تاریخ‌نگاری است؟
- ۲۹- یکی از شیوه‌های نگارش تاریخ، تک‌نگاری است. این مورد را با مثال شرح دهید.
- ۳۰- سفرنامه چه اطلاعاتی را به مورخان ارائه می‌دهد؟
- ۳۱- یکی از مراجع و منابع نوشتاری نوشته‌های جغرافیایی است. این منابع چه کمکی به مورخان می‌کند؟
- ۳۲- چرا متون نظم و نثر ادبی گونه مهمی از منابع تاریخی محسوب می‌شوند؟
- ۳۳- تفاوت سیاست‌نامه‌ها و اندرزنامه‌ها را بنویسید.
- ۳۴- نوشته‌های روی سکه‌ها چه اطلاعاتی را ارائه می‌دهند؟

پاسخ سؤال‌های امتحانی

است که به مورخان این امکان را می‌دهد تا از چگونگی اوضاع فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و نظامی گذشتگان آگاهی یابند. مکان‌های تاریخی مانند غار حرا، کوه احد و یا دشت چالدران و ... به عنوان بستر وقوع یک رویداد تاریخی مورخان را برای فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته‌ها آماده‌تر می‌کنند.

۲۷- مؤلفان این دسته از آثار تاریخ جهان را از آفرینش عالم آغاز می‌کردند و با شرح و توضیح زندگی حضرت آدم و پیامبران، به روایت تاریخ اساطیری ایران می‌پرداختند و از کیومرث آغاز می‌کردند و به دوره سامانیان ختم و سپس رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله‌های ایران را تا زمان حیات خود ثبت و ضبط می‌کردند.

۲۸- یکی دیگر از گونه‌های تاریخ‌نگاری که در دوره اسلامی در ایران رواج یافت، تاریخ‌های سلسله‌ای بود. فرمانروایان بزرگ و کوچک به منظور ثبت رویدادهای دوران خود معمولاً افراد ادیب و دانشمند را تشویق و مأمور به تدوین این رویدادها می‌کردند. بعدها با گسترش این نوع تاریخ‌نویسی در میان سلسله‌های محلی، این نوع تاریخ‌نویسی با تاریخ‌نویسی محلی پیوستگی یافت.

۲۹- این نوع تاریخ‌نگاری از دوره تیموری به بعد مرسوم شد. در این نوع تاریخ‌نگاری مؤلفان عموماً به اشاره فرمانروا، تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه مورد توصیف و ثبت و ضبط قرار می‌دادند. از مشهورترین تکنیک‌های می‌توان به عجائب‌المقدور فی نوابغ تیمور تألیف ابن عرب‌شاه درباره تیمور و کتاب فتوحات شاهي از امینی هروی درباره شاه اسماعیل صفوی اشاره کرد.

۳۰- اطلاعات مفیدی از زندگانی اجتماعی مردم ایران ارائه می‌کنند که در دیگر منابع کمتر دیده می‌شوند. بسیاری از جهانگردان گنجینه‌ای از اخبار و اطلاعات بسیار با ارزش از تاریخ اجتماعی و فرهنگی و جغرافیای تاریخی سرزمین‌هایی را که دیده‌اند از جمله ایران را به صورت سفرنامه ارائه داده‌اند.

۳۱- بررسی و مطالعه محیط جغرافیایی رویدادها در پژوهش‌های تاریخی اهمیت زیادی دارد. نوشته‌های تاریخی اطلاعات بسیار بالهیتی درباره آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت، آب‌وهوا، وضعیت اقتصادی، نظامی و راه‌ها، کالاها و حدود و سرحدات و مرزهای سرزمین‌ها و حکومت‌های محلی ارائه می‌دهند.

۳۲- زیرا اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و نیز عقاید دینی و فلسفی رایج در هر عصری کم و بیش در شعر شاعران و نوشته‌های ادبی منثور نویسندگان آن عصر انعکاس می‌یابند. هم‌چنین بسیاری از شاعران مانند انوری شاعر دوره سلجوقی در قصیده نامه اهل خراسان، سعدی در بوستان و گلستان و حافظ در دیوانش به خوبی اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمان خود را نقد کرده‌اند.

۳۳- کتاب‌های سیاست‌نامه‌ای حاوی موضوعاتی درباره شیوه کشورداری و مناسبات حکومت و مردمان این آثار اطلاعات سودمندی در خصوص چگونگی اداره کشور و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی ارائه می‌دهند، اما اندرزنامه‌ها بیشتر به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پردازند.

۳۴- نوشته‌های روی سکه‌ها اطلاعات مفیدی درباره اوضاع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، مذهبی و هنری سلسله‌های حکومتی و نام پادشاهان ارائه می‌دهند.

۱- درست

۲- نادرست: از قرن ۳ هجری قمری آغاز و تا اواخر عصر قاجاریه تداوم یافت.

۳- نادرست: در عهد ایلخانان نوشته شد.

۴- درست

۵- نادرست: این کتاب از مشهورترین تاریخ‌های سلسله‌ای است.

۶- نوشتاری - غیرنوشتاری

۷- تاریخ‌های عمومی

۸- ابوعلی بلعمی

۹- آل بویه

۱۰- ابوالفضل بیهقی

۱۱- ث: آثار شفاهی

۱۲- الف: تاریخ بلعمی

۱۳- ب: فارسنامه

۱۴- پ: غزنویان

۱۵- فقط به اتکا بر شواهد و مدارک مندرج در منابع تاریخی

۱۶- ۱) محوطه‌ها و بناهای تاریخی ۲) ابزارها و وسایل دست‌ساخته انسانی ۳) آثار شفاهی

۱۷- باستان‌شناسی - معماری - هنر

۱۸- ۱) کتاب‌های تاریخی ۲) سفرنامه‌ها ۳) نوشته‌های جغرافیایی

۴) ادبیات و متون ادبی ۵) سیاست‌نامه‌ها و اندرزنامه‌ها ۶) سایر نوشته‌ها

۱۹- ۱) تاریخ‌های عمومی ۲) تاریخ‌های محلی ۳) تاریخ‌نگاری سلسله‌ای ۴) تکنیک‌های ۵) تاریخ منظوم

۲۰-

نام کتاب	نام مؤلف
روضة الصفا فی سيرة الانبياء و الملوك	محمد بن خاوندشاه معروف به میرخواند
عالم‌آرای عباسی	اسکندر بیک ترکمان
فارسنامه	ابن بلخی

۲۱- سرودن منظومه‌های حماسی و تاریخی که در ایران پیشینه دیرینه‌ای داشت، از دوره مغولان رواج و رونق بسیاری یافت. سرایندگان این نوع آثار، رویدادهای تاریخی را به نظم می‌کشیدند.

۲۲- شاهنامه حکیم ابوالقاسم فردوسی

۲۳- الف) ناصر خسرو - قرن پنجم هجری، ب) ابن بطوطه - قرن هشتم هجری، پ) شاردن، پیترو دل‌واله - عصر صفویه

۲۴- الف) ابن خردادبه، ب) ابن حوقل، پ) مقدسی بشاری، ت) یاقوت حموی

۲۵- متون تقویمی و گاه‌شماری، متون فلسفی و کلامی و فقهی، متون اخلاقی و سایر تألیفات علمی

۲۶- آثار بر جای مانده از انسان‌ها و جوامع گذشته از مهم‌ترین شواهدی

سؤال‌های چهارگزینه‌ای

- ۱- مطالعه کدام مورد به شناخت فرهنگ، آداب و رسوم و سنت‌های اجتماعی و طبقات مختلف مردم در ادوار مختلف کمک زیادی ارائه می‌کند؟
 (۱) آثار غیرنوشتاری (۲) آثار شفاهی (۳) کتاب‌های تاریخی (۴) جامع التواریخ
- ۲- کتاب تاریخ بلعمی بر پایه کدام کتاب نوشته شد؟
 (۱) تاریخ طبری (۲) جامع التواریخ (۳) تاریخ جهان‌آرا (۴) روضة الصفا
- ۳- کدام گزینه یکی از معروف‌ترین کتب تاریخی است که به سبک تاریخ محلی نوشته شده است؟
 (۱) روضة الصفا (۲) جامع التواریخ (۳) تاریخ سیستان (۴) هر سه مورد
- ۴- در ..... مؤلفان عموماً به اشاره سلطان تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه مورد توصیف و ثبت و ضبط قرار می‌دهند.
 (۱) تاریخ‌های عمومی (۲) تاریخ‌های محلی (۳) تاریخ‌نگاری سلسله‌ای (۴) تکنگاری
- ۵- کتاب فتوحات شاهی نوشته ..... و درباره ..... است.
 (۱) ابن عربشاه - تیمور (۲) ابوالفضل بیهقی - تیمور (۳) امینی هروی - شاه اسماعیل (۴) امینی هروی - تیمور
- ۶- کتاب ظفرنامه نوشته ..... و شاه اسماعیل‌نامه نوشته ..... است.
 (۱) حمدالله مستوفی - قاسمی حسینی گنابادی (۲) قاسمی حسینی گنابادی - حمدالله مستوفی (۳) ناصر خسرو - حمدالله مستوفی (۴) حمدالله مستوفی - ناصر خسرو
- ۷- نگارش تاریخ منظوم از چه زمانی رایج شد؟
 (۱) دوره غزنویان (۲) دوران مغولان (۳) دوره صفوی (۴) دوره آل بویه
- ۸- انوری در ..... مستقیماً اوضاع سیاسی و اجتماعی زمانه را مورد انتقاد قرار می‌دهد.
 (۱) المسالك و الممالك (۲) نامه اهل خراسان (۳) جامع التواریخ (۴) فارسنامه
- ۹- آثاری چون طبقات، انساب و فرهنگ‌نامه‌های زندگی‌نامه‌ای، جزء کدام دسته از منابع به حساب می‌آیند؟
 (۱) منابع فرهنگی و تاریخی (۲) منابع عمومی (۳) منابع نوشتاری (۴) سفرنامه‌ها
- ۱۰- ابن سعد کاتب واقدی و بلاذری به ترتیب کدام کتاب‌ها را نوشته‌اند؟
 (۱) الطبقات الکبری - انساب الاشراف (۲) تاریخ بغداد - الطبقات الکبری (۳) جامع التواریخ - انساب الاشراف (۴) عیون الانباء - تاریخ بغداد
- ۱۱- کتاب «عیون الانباء فی طبقات الاطباء» اثر چه کسی است؟
 (۱) خطیب بغدادی (۲) بلاذری (۳) ابن سعد (۴) ابن ابی اصیبعه
- ۱۲- قابوس‌نامه نوشته عنصرالمعالی نمونه کدام یک از متون زیر است؟
 (۱) سیاست‌نامه (۲) اندرزنامه (۳) منشآت (۴) قصاید

پاسخ سؤال‌های چهارگزینه‌ای

- ۱- گزینه «۲» مطالعه آثار شفاهی کمک زیادی به شناخت فرهنگ، آداب و رسوم و سنت‌های اجتماعی و طبقات مختلف مردم در ادوار می‌کند.
- ۲- گزینه «۱» در عهد سامانیان زیر نظر ابوعلی بلعمی، یکی از وزرای فرهنگ‌دوست ایشان، «تاریخ بلعمی» بر پایه تاریخ طبری به زبان فارسی تدوین شد.
- ۳- گزینه «۳» از معروف‌ترین آثار تاریخی محلی می‌توان به تاریخ سیستان از مؤلفی ناشناخته در موضوع تاریخ سیستان از ایام قدیم تا سال ۷۲۵ قمری، تاریخ رویان تألیف اولیاءالله آملی به زبان فارسی و کتاب فارسنامه ابن بلخی در تاریخ و جغرافیای فارس اشاره کرد.
- ۴- گزینه «۴» تک‌نگاری: این نوع تاریخ‌نگاری از دوره تیموری به بعد مرسوم شد. در این نوع تاریخ‌نگاری مؤلفان عموماً به اشاره سلطان، تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه مورد توصیف و ثبت و ضبط قرار می‌دهند.
- ۵- گزینه «۳» کتاب فتوحات شاهی از امینی هروی درباره شاه اسماعیل است.
- ۶- گزینه «۱» کتاب «ظفرنامه» نوشته «حمدالله مستوفی» و «شاه اسماعیل‌نامه» اثر «قاسمی حسینی گنابادی» است.
- ۷- گزینه «۲» این سبک از تاریخ‌نگاری از دوره مغولان رایج شد.
- ۸- گزینه «۲» قصیده نامه اهل خراسان از شاعر معروف، انوری مستقیماً اوضاع سیاسی و اجتماعی زمانه را مورد انتقاد قرار می‌دهد.
- ۹- گزینه «۳» منابع نوشتاری
- ۱۰- گزینه «۱» کتاب الطبقات الکبری از ابن سعد کاتب واقعی و انساب الاشراف اثر بلاذری است.
- ۱۱- گزینه «۴» کتاب عیون الانباء فی طبقات الاطباء اثر ابن ابی اصیبعه و جزء منابع نوشتاری است.
- ۱۲- گزینه «۲» اندرزنامه